

GS. PHAN CỰ ĐỆ VÀ TINH THẦN NHẬP CUỘC

Nhắc tới những nhà giáo, nhà khoa học đã làm nên lịch sử và tên tuổi của Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội trước kia, nay là Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn – Đại học Quốc gia Hà Nội, không thể không kể đến Giáo sư, Viện sĩ, Nhà giáo nhân dân Phan Cự Đệ. Tròn 50 năm kể từ khi công tác tại Khoa Ngữ văn cho đến khi nằm xuống, GS. Phan Cự Đệ đã không ngừng làm việc bằng trí tuệ mẫn tiệp, sự miệt mài, lòng say mê khoa học và cả sự nhạy bén, năng động của một người trí thức mang tinh thần nhập cuộc tích cực với đất nước, với thời đại, kiến tạo được một sự nghiệp thành công trên nhiều phương diện quan trọng. Ở tư cách một nhà giáo, Phan Cự Đệ đã trực tiếp hướng dẫn 10 luận án tiến sĩ, 20 luận văn thạc sĩ, hơn 100 khóa luận cử nhân, được nhiều thế hệ học trò tôn kính, được Nhà nước phong tặng chức danh Giáo sư và danh hiệu Nhà giáo nhân dân. Trong tư cách Giám đốc Trung tâm Nghiên cứu văn hóa quốc tế và Chủ tịch Câu lạc bộ Giao lưu Kinh tế văn hóa quốc tế, ông có nhiều đóng góp cho sự nghiệp phát triển văn hóa và ngoại giao của đất nước, được Viện Hàn lâm Thông tin Quốc tế Liên Bang Nga bầu làm Viện sĩ chính thức. Và với tư cách là một chuyên gia nghiên cứu văn học, ông đã công bố hơn 30 đầu sách và hàng trăm bài báo về lí luận, nghiên cứu, phê bình văn học, được tặng Giải thưởng Nhà nước về Văn học, nghệ thuật năm 2007.

Cụm công trình của GS. Phan Cự Đệ được nhận Giải thưởng Nhà nước bao gồm *Nhà văn Việt Nam* (nghiên cứu văn học), *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại* (lí luận phê bình), *Ngô Tất Tố* (nghiên cứu văn học), *Hàn Mặc Tử* (nghiên cứu văn học). Các công trình này phần nào phản

GS. Phan Cự Đệ

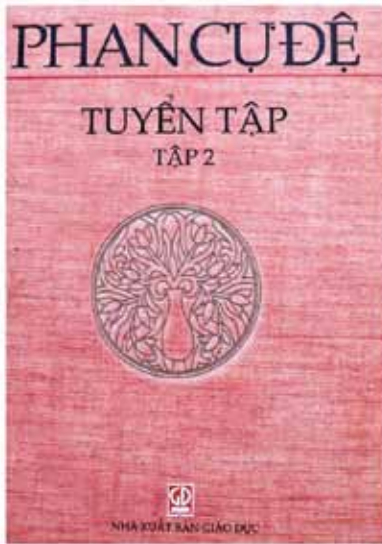
Ảnh: BUI TUẤN

ánh được tính hệ thống cũng như sự đa dạng trong sự nghiệp nghiên cứu văn học của tác giả. Lấy văn học Việt Nam hiện đại làm đối tượng, nghiên cứu GS. Phan Cự Đệ vừa có cái nhìn xuyên suốt mang tính lịch sử để thấy được tiến trình vận động và phát triển của nền văn học, vừa có ý thức soi chiếu và tổng kết các hiện tượng từ góc độ lí luận, vừa nghiên cứu các trường hợp tiêu biểu.

Trong bộ sách *Nhà văn Việt Nam*, cùng với GS. Hà Minh Đức, GS. Phan Cự Đệ đã cung cấp tư liệu về tiểu sử đồng thời tái hiện chân dung, phác thảo những nét cơ bản trong sự nghiệp, những nội dung cơ bản và đặc điểm phong cách, phương pháp sáng tác của những tác giả tiêu biểu trong văn học Việt Nam hiện đại. Những tư liệu và sự phân tích của nhà nghiên cứu trong bộ sách đã giúp người đọc hình dung về nền văn học hiện đại một cách cụ thể, sinh động thông qua chân dung các nhà văn được lựa chọn, điều này là hết sức quý giá trong bối cảnh đất nước sau chiến tranh, tình hình thông tin, tư liệu còn khó khăn, khan hiếm.

Nếu *Nhà văn Việt Nam* là công trình văn học sử thì *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại*, như tác giả tự nhận định: “có tính

chất một chuyên đề lí luận hơn là một cuốn văn học sử. Nói đúng hơn, đây là một chuyên đề lí luận về thể loại dựa trên cơ sở thực tiễn của tiểu thuyết Việt Nam”. Nhà nghiên cứu ý thức sâu sắc sự cần thiết của một cuốn lí luận văn học Việt Nam xuất phát từ thực tiễn Việt Nam để tránh tình trạng “xung xính trong một bộ quần áo đi mượn về lí luận”, song đồng thời ông cũng đặt những đặc trưng dân tộc trong những quy luật phổ biến để soi rọi tiểu thuyết Việt Nam hiện đại. Với góc nhìn của một nhà nghiên cứu, phê bình Mác-xít, phương pháp triển khai của tác giả trong công trình này là đi từ thực tiễn đến lí luận, từ cụ thể đến trừu tượng, từ phân tích đến tổng kết, khái quát: từ *Quá trình hình thành và phát triển của tiểu thuyết Việt Nam hiện đại*, qua *Vấn đề điển hình hóa trong tiểu thuyết hiện đại* để đi tới những tổng kết mang tính lí luận, bao gồm *Những vấn đề thể loại của tiểu thuyết* và *Lao động của người viết tiểu thuyết*. Gần một nghìn trang sách đã cho thấy sức lao động cũng như hàm lượng tri thức dồi dào của tác giả, đó là chưa kể đến những bài viết riêng lẻ về các tác giả tiểu thuyết Việt Nam hiện đại như sự minh họa, bổ sung cho công trình này. Trước khi được trao Giải thưởng Nhà nước, công trình đã được Hội đồng Khoa học Trường Đại học Tổng hợp tặng giải Nhất về nghiên cứu khoa học nhân dịp kỷ niệm 20 năm thành lập trường (1976), là một trong 10 công trình đạt Giải thưởng khoa học công nghệ Đại học Quốc gia Hà Nội lần thứ nhất. Cho đến nay, mặc dù những vấn đề lí luận và lịch sử về tiểu thuyết Việt Nam đã được nhiều bài viết, cuốn sách của các nhà nghiên cứu thế hệ sau bổ sung, hiện đại hóa trên nhiều phương diện, song đây vẫn là công trình bao quát, hệ thống và công phu hơn

Ảnh: BÙI TUẤN

cả về tiểu thuyết Việt Nam hiện đại, và hiện vẫn là tài liệu tham khảo chính cho chuyên đề cùng tên trong chương trình đào tạo sau đại học của Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn.

Trong số các nhà văn hiện thực phê phán trước Cách mạng tháng Tám 1945, Phan Cự Đệ đặc biệt quan tâm và dành nhiều trang viết cho *Ngô Tất Tố*. Bên cạnh *Ngô Tất Tố* (viết chung với Nguyễn Đức Đàn) là chuyên luận nằm trong cụm công trình được nhận giải thưởng Nhà nước, ông còn sưu tầm, tuyển chọn và viết lời giới thiệu cho các bộ *Ngô Tất Tố - Tác phẩm* (2 tập) và *Ngô Tất Tố toàn tập*, đồng thời chủ biên cuốn *Di sản báo chí Ngô Tất Tố - ý nghĩa lí luận và thực tiễn*. Nhà nghiên cứu đã chỉ ra hành trình của Ngô Tất Tố từ “Một nhà nho “bất kính” đối với Khổng Tử” đến “Một nhà văn hiện thực xuất sắc viết về nông thôn trước Cách mạng tháng Tám”, tác giả của “một bộ sử biên niên của xã hội Việt Nam những năm ba mươi và bốn mươi” với một sự khảo sát và phân tích kĩ lưỡng, có hệ thống văn nghiệp của Ngô Tất Tố.

“Tôi không có cái may mắn là người bạn cùng thời với Hàn Mặc Tử (...) nhưng tôi yêu thơ Hàn Mặc Tử từ những ngày còn ngồi trên ghế nhà trường trung học. Tình cảm yêu mến dành riêng cho Hàn Mặc Tử cứ đậm đà mãi lên trong

mấy chục năm giảng dạy văn thơ lãng mạn ở các trường đại học...”. Tình cảm đặc biệt ấy đã được nhà nghiên cứu gửi gắm trong cuốn *Hàn Mặc Tử (phê bình và tưởng niệm)*. Tìm hiểu thế giới nghệ thuật độc đáo, phức tạp, bí ẩn để chỉ ra những nét đặc trưng trong quan niệm thẩm mỹ, trong cá tính sáng tạo của thi sĩ, phân tích sự hòa hợp giữa “chất Đạo và chất Đời trong thơ Hàn Mặc Tử”, Phan Cự Đệ khẳng định “Trong khoảng trên dưới một chục năm trời hoạt động trên thi đàn, Hàn Mặc Tử đã từ cổ điển, lãng mạn tiến nhanh sang tượng trưng, siêu thực, góp một phần quan trọng vào quá trình hiện đại hóa thi ca Việt Nam”. Phan Cự Đệ đã viết về Hàn Mặc Tử không chỉ bằng cái nhìn khách quan của một nhà nghiên cứu với vốn kiến thức phong phú về các trường phái, trào lưu văn học và triết học, về văn hóa, tôn giáo, mà bằng cả sự đồng cảm, tiếc thương của một tấm lòng trân trọng và một trái tim nhạy cảm với cái đẹp, với nỗi đau.

Đặt cụm công trình được nhận Giải thưởng Nhà nước về Văn học, nghệ thuật của GS. Phan Cự Đệ trong toàn bộ sự nghiệp nghiên cứu, phê bình văn học của ông, bên cạnh những công trình công phu khác như *Phong trào Thơ mới (1932 – 1945)*, *Tự lực văn đoàn – con người và văn chương*, *Văn học Việt Nam thế kỷ XX*, *Truyện ngắn Việt Nam – Lịch*

sử, *Thi pháp*, *Chân dung* và hàng loạt bài viết, cuốn sách trải rộng lên nền văn học Việt Nam hiện đại, có thể thấy phẩm chất mẫu chốt và thống nhất bao trùm lên con người và sự nghiệp ấy, đó là sự cẩn trọng và trung thành với phương pháp làm việc của một nhà nghiên cứu mác - xít được kết hợp nhuần nhuyễn với niềm đam mê, sự nhạy bén và tinh tế trong cảm thụ và thẩm bình văn chương. Không phải tất cả mọi luận điểm và nhận định của Phan Cự Đệ đều được đồng thuận – đây là điều bình thường đối với khoa học xã hội, đặc biệt là nghiên cứu, phê bình văn học, nhưng phẩm tính ấy, tác phong làm việc ấy chính là một tài sản quý báu mà nhà khoa học, người thầy có vóc dáng bé nhỏ nhưng mang một năng lượng sống dồi dào và tinh thần dẫn thân mãnh liệt ấy để lại cho những ai đã từng tiếp xúc, từng nghe ông giảng bài, và đọc những dòng ông viết. Chính vì thế, có lẽ là một định mệnh khi GS.VS.NGND Phan Cự Đệ đã chọn đúng ngày khai trường 5/9/2007 để ra đi vào cõi vĩnh hằng - ông khép lại hành trình của đời mình vào một sớm mai khi bao thế hệ học trò của ông sẽ bắt đầu một năm học mới.

Theo tài liệu “20 năm hoạt động khoa học công nghệ của Trường ĐHKHXH&NV, ĐHQGHN”